

O KONJU IZ ZAGAČNIKA IN »KONTRABANTU«

ŽARKO ROVŠČEK

Spomladansko jutro, ozračje nabito z vlago, na nebu pa težki oblaki. Prost dan. Bil sem pred izbiro: prepustiti se običajnim opravilom okrog hiše ali morda, vsaj dokler se vreme dokončno ne skisa, skočiti – prosto po duši – za nekaj ur ven. Za kakšno daljšo turo dan ni bil preveč obetaven, zato sem brez veliko razmišljanja sedel na gorsko kolo in se kmalu začel spopadati s klanecem proti Ljubinju in naprej proti Selom nad Podmelcem. Brez postanka in vasi sem nadaljeval pot preko Brda, kjer se ti ob jasnih dnevih odpre tako veličasten pogled na greben Peči s Kneško grapo, da mu ni para. »Danes je bolj dan za razmišljanje kot za razgledovanje,« sem si mislil in se jel spuščati navzdol proti dolini Knežce. Tam na severovzhodni strani Kobilje glave oziroma njene predstraže Jalovnika po nekaj ovinkih gozdarske ceste¹ prispem v nekdanji zaselek Zagačnik, na katerega spominja s koprivami in bezgom preraščena hiša s tablico² Loje 11. Ob njej je prav tako zaraščeno in napol podrto gospodarsko poslopje. Lovci so od tu naprej utrli pot skozi visoko travo, pomešano s koprivami, in ob malo nižje stoječem stogu postavili krmišče za divjad.

PORTRET IVANA ŠORLIJA-KONJA

Že med približevanjem opuščnemu Zagačniku se v domišljiji pred menoj pojavi od gorā izklesana podoba »kontrabantarja« **Ivana Šorlija-Konja**, bradatega gorjanca srednjih let z zašiljenim nosom, ki ga suknič s spetim zgornjim gumbom kar nekako utesnjuje. To je podoba s fotografije, ki mi jo je nekoč izročil krpiljevec **Evgen Božič**. Na hrbtni strani je zapisal nekaj njemu znanih podatkov³ in mi položil na srce, da bi bilo lepo, če bi se vsaj pri planinskem društvu zavzeli za to, da bi mu odkrili spominsko ploščo. Priključem si besede **Zorka Jelinčiča**⁴: »Kdo ga ni poznal, čeprav je bil tako malopomemben, majhen, da je segal odraslemu komaj do pazduhe! Velika grba ga je pačila, dolga razmršena

Ivan Šorli-Konj (1864–1919)

brada pa ga je kazala divjega na pogled... Kdor pa je tega grbastega možička od bliže pogledal, ga je prese-netil dobrodušni pogled in topli, skoro otroški glas... Veliki, neločljivi koš si skoro prej opazil kot njega samega. Z dolgimi koraki gorjana se je pozibaval vnaprej, kot da mu zmanjkuje tal pod nogami, ko je prihajal na cesto v dolini pri Črnivcu na Kneži.»

Kratko poročilo Evgena Božiča mi je že pred časom dalo misliti in sklenil sem, da skušam o Konju in njegovi usodni poti čez Peči odkriti kaj novega. Recimo, da je tudi to delček naše zgodovine.

SVINČENA LETA ITALIJSKE ZASEDBE

Po prvi svetovni vojni je po razočaranju zaradi italijanske zasedbe Primorska preživljala težke dneve. Greben Peči, kakor na Tolminskem imenujejo bohinjsko-tolminski del Julijcev, so presekali mejni kamni in bodeče žice. Kraje na južni strani Peči so naselili italijanski obmejni stražniki, karabinjerji in finančarji. Postali so sedež podaljšane roke nove oblasti. Naselja so dobila status območja z omejenim gibanjem. Enaka usoda je doletela tudi vasi in zaselke v cerkljanskih in idrijskih hribih. S tem so se že dotedaj picle naravne

¹ Leta 1978 so jo prav do hiše potegnili gozdarji Soškega gozdnega gospodarstva iz Tolmina (ustni vir: **Marko Pavšič**, Zavod za gozdove RS – Enota Tolmin). Žal tudi ta pomembna preskrbovalna žila ni mogla preprečiti dokončnega propada Zagačnika.

² Po vojni je zaselek, ki so ga imenovali tudi Zajalovnik, spadal pod bižnje Loje.

³ **Šorli Ivan-Konj** (za besedo »konj« se uporablja narečna izgovorjava »kojn« – op. **Ž. R.**), *ustreljen od it. vojske v Knežkih Ravnah v pl. Pradi pod Ovcjo Suho dne 14. 8. 1919 ob 9. uri zvečer. Ukvarjal se je s tihotapstvom, nosil pa je iz Bohinja slovensko literaturo za Zorka Jelinčiča in Alberta Rejca. Bil je zelo zaslužen mož, ker je s tem, da je tihotapil časopise, pomagal obdržati slovensko govornico na tej strani Peči (na južni strani bohinjsko-tolminskih gora – op. **Ž. R.**). Zorko Jelinčič se je po tej vojni zavzemal za to, da bi mu v zahvalo postavili spominsko obeležje na mestu, kjer je bil ubit (Glej tudi **Z. J.**: *Konj iz Zagačnika in drugi gorjani – PV 1959, opomba na strani 402 spodaj – op. **Ž. R.***). Ker po prvi svetovni vojni med Italijo in tedanjo kraljevino Jugoslavijo ni bilo diplomatskih zvez, je prenašal tudi pošto... (**E. Božič**).*

⁴ Zorko Jelinčič: *Konj iz Zagačnika in drugi gorjani. PV 1959, str. 400–403.*

dobrine na skromnih in strmih zaplatah zemlje še bolj skrčile. Na obmejnem območju s številnimi potmi preko grebena Julijcev na drugo stran, torej v Jugoslavijo, se je v boju za preživetje med tamkajšnjimi ljudmi začelo razvijati tudi tihotapstvo. Ta alternativni vir preživetja je oživel vselej v težkih, izrednih razmerah. Na Primorskem jih po prvi svetovni vojni ni manjkalo.

Tudi nežnejšemu spolu ni bilo prizanešeno. Socialno tenkočutni **dr. Tuma** je v svoji knjigi Izza velike vojne⁵ kar nekaj strani posvetil tihotapkam. Lepo je opisal zavestno tveganje, v katerega so se podajale ženske s Krasa, da bi svojim številnim družinam doma omogočile bolj dostojno življenje. Država je za to »obrt« poznala stroge, tudi najhujše kazni. Prav tako je pretresljiv tudi Zorko Jelinčič, ko opisuje⁶ svoje srečanje s »kontrabandarcami« s cerkljanskega in idrijskega hribova v idrijskih zaporih.

»Največ je bila gromotna potreba, ki je gnala brezposelne bajtarske hčere ali žene na to pot. Drzne, močne in utrjene za vsak napor in hojo, brihtne so poznale poti in navade obmejnih stražarjev. Stokrat so srečno tvegale, natovorjene z jugoslovanskim tobakom, časopisi, ali z italijanskim tekstilnim blagom ali kavo, naporno pot v snežnih metežih, v megli in ledenih jesenskih nalivih. Toda vrč, ki gre mnogokrat na vodo, se končno le ubije. A tega so se dobro zavedale. Redka se je za svobodo raje sama žrtvovala vročim italijanskim financarjem, kot pa bi šla v zapor. Večina pa ne.

Skoro vse dni so prepele. Največ otožne ljubavne pesmi. A skoro vsak čas je znova odmevalo po temnem hodniku: 'Adijo pa zdrava ostani, čeravno drug fantič tvoj bo...' Ubrano, otožno... To je bil jok, tih vdan jok, ki polzi nezadržno izpod tesnob mračnih obokov... Vse prestane tegobe, življenjska razočaranja in brezupni, nesreče in lebdenja rahlih upov, kdove kaj vse je valovilo po razvihranih dušah pod visokim pritiskom čustvene stiske, sproščene v skupni, brezimni pesmi.«

Za zidovi ječe sta se torej večkrat srečali dve vrsti »sovražnikov« njim sovražne italijanske države: tihotapci in politični osumljenci. Nič čudnega, da so tako lažje razumeli stiske drug drugega. Gotovo pa je k takim »protidržavnim« dejanjem največ prispevala naduta oblast sama, saj je s svojimi ukrepi ljudi dobesedno potiskala v brezup. Primorci so vsaj v začetku, takoj po italijanski zasedbi, še vedno upali, da novo stanje ni dokončno. V tem upanju so hlastali za vsakršno dostopno novico. Na izbiro so imeli primorski slovenski tisk, ki je bil pod cenzuro, ali italijanski tisk, tuj po kulturnem ozadju in besedotvorju, vsiljen in prežet z lažno propagando zavojevalcev. Slovenski tisk iz Jugoslavije, še najbolj zanesljiv in zaželen poročevalce tedanjih razmer, pa ni smel preko zaprte meje. Bil je redek gost narodnostno zavednih domačij. Do njega je vodila nevarna pot preko obmejnih hribov, nanjo pa so se podali le redki posamezniki.

⁵ **Dr. Henrik Tuma:** Izza velike vojne. Založba Branko, Nova Gorica 1994.

⁶ Isti vir kot op. 4.

ZADNJA TIHOTAPSKA POT

S spremembami po prvi svetovni vojni je tudi Zagačnik postal obmejni zaselek. Poti iz Loj skozi Kneške Ravne čez Suho, vojaška prečnica s Sel nad Podmelcem po pobočju Jalovnika (tik nad Zagačnikom) na planino Lom z nadaljevanjem preko planine Razor in čez Peči ter druge poti preko grebena Julijcev so postale važni prehodi za obmejne tihotapce. Kasneje so jih za zvezo z matično domovino s pridom izkoriščali tudi politični aktivisti, ob večjem valu aretacij pa so jim pomenile smer umika pred zasledovalci. Spričo tako ugodne lege rodnega zaselka se je – po siceršnji zaostritvi socialnih razmer – tihotapskega posla lotil tudi Ivan Šorli-Konj iz Zagačnika. Od te odločitve ga ni odvrnila niti smrtna nevarnost: na človeka so na meji streljali brez poziva, naj se ustavi.

Ni znano, kdaj je svoje običajno tihotapsko blago – tobak, kavo in tekstil – dopolnil še s časopisi in drugo literaturo iz Jugoslavije, tudi ne na čigavo pobudo. Znano je sicer, da sta tisk od njega prevzemala predvsem Albert Rejec in Zorko Jelinčič, znana narodnjaka in kasnejša tigrovca. Delila sta ga naprej različnim zaupnikom. Nekatere knjige, predvsem vadnice slovenskega jezika, je dobival tudi znani župnik **Jože Abram-Trentar**, ki je v letih od 1916 do 1929 služboval pri Sv. Luciji (danes Most na Soči). Z njihovo pomočjo je vaške otročaje v župnišču naskrivaj poučeval slovenščino.⁷

Kakorkoli že, Ivan Šorli-Konj je mahoma postal pomemben člen v preskrbovalni verigi z obeh strani meje. Jelinčič domneva, da ni znal ne brati ne pisati. *»Toda gotovo je italijansko zasedbo čutil tako kot mi vsi in je razumel, s kakšnim olajšanjem je vsakdo zagrabil za časopis kot zadnjo rešilno bilko. Videl sem, s kakšnim globokim zadoščenjem nam je izročil časopis, z onim tihim, dobrohotnim nasmeškom.«⁸* Zavest, da opravlja neko pomembno in hvalevredno delo, mu je pomenila veliko več kot nekaj drobiža, ki ga je dobil zanj. Če mu ga kdo ni mogel dati, ga niti ni zahteval. Pri tem je za svoje zadoščenje tvegalo tako rekoč vse, tudi glavo.

Na povratku z one strani meje ga je nekega večera, otovorjenega s slovenskim tiskom, pod Ovcjo Suho⁹ prestregla svinčenka italijanske obmejne patrolje.

Že naslednji dan se je pretresljiva novica o smrti Ivana Šorlija-Konja¹⁰ razširila med prebivalce Baške grape.

»Močno nas je prizadelo,« pravi Jelinčič. *»Čutili smo, da se je nekaj utrgalo, da bo nekaj manjkalo Baški gra-*

⁷ S tem je nadaljeval svoje narodnostno poslanstvo, ki ga je kot zaupnik Slovenskega planinskega društva začel že kot vikar v Trenti.

⁸ Isti vir kot op. 4.

⁹ Na kartah se danes uporablja ime Ravenska Ovcja Suha, domačini pa uporabljajo naziv Konjski hrbet.

¹⁰ Med brskanjem za skrivnostni tragično preminulega Konja sem v knjigi smrti na matičnem uradu na Mostu na Soči odkril tudi naslednji zapis: Šorli Stefana Ivan, roj. 4. 1. 1864, mati Marija roj. Kos. Kraj rojstva: Zagačnik. Kraj smrti: Peči – Ravne. Vzrok smrti: Plumbata ictus. Dan pokopa: 20. 8. 1919. Matičar: Kovačič Ivan. Opomba: Dobesedno prepisano iz matične knjige župnega urada v Podmelcu, letnik 1919, Zap. št. 20, str. 246/1953 – 3. marec. Plumbata ictus pomeni preprosto »udar svinčenko« oziroma smrt zaradi strelne rane, povzročene s svinčenko (op. Ž. R.).

pi... Globoko nam je bilo žal za njim. Pravzaprav je peklo v zavesti: saj je padel deloma tudi zaradi nas... In marsikdo je zaklel ob misli na Italijana, ki ga je ustrelil.»

Na stari poti, ki vodi s planine Prodi na vezni greben med Suho in Gradico, prav na gornji drevesni meji, je Zorko Jelinčič¹¹ še v zgodnji pomladi leta 1921 opazil mesto žalostnega dogodka. Med vejevjem ob komaj vidni poti, napolnjeni s suhim listjem, je odkril razmetane kupe razmočenega in preperelega papirja. Spreletela ga je mračna misel, da so prav na tem mestu ubili Konja iz Zagačnika.

S smrtjo enega izmed členov se preskrbovalna veriga ni prekinila. Prenašanje slovenske literature so v kasnejših letih nadaljevali drugi, predvsem tigrovci, preko gorā pa krpļevci. Vendar je to že druga zgodba.

EPILOG

V kateri predal stlačiti dogodke, kakršen se je pred osemdesetimi leti pripetil Konju iz Zagačnika pod Ovcjo Suho: med nesrečne dogodke v gorah, med politične

¹¹ Jelinčič je takrat skupaj z dr. Klementom Jugom ilegalno prešel mejo na poti na prve volitve v rimski parlament.

incidente ali med žalostne zaključke življenja tihotapcev, kaznovanih za svoja »stranpota«?

Šorlijeva zadnja podoba je svojevrsten splet dveh tedaj državi »sovražnih« dejanj: klasičnega tihotapstva – pa čeprav iz življenjske nuje – in hvalevrednega dejanja v dobrobit svojega naroda. Je tudi podoba, ki jo največkrat porodijo življenjske stiske ljudi v izrednih okoliščinah. Bil je ena od prvih žrtev italijanske oblasti na Primorskem. Bodimo danes, ko gledamo na take in podobne dogodke z določene časovne razdalje, prizanesljivi, predvsem pa brez sramu.

Če bomo Slovenci kdaj pisali podrobno zgodovino našega gornišva, bomo morali obdelati tudi to plat. Navsezadnje so bili skrivni prehodi naših gora v »svinčenih« letih kar številni. Najbolj »varni« so bili le v najtežjih razmerah (nočni čas, zima, slabo vreme itd.), zato predstavljajo ne glede na svoje politično ali drugo ozadje tudi pomembna gorniška dejanja.

Preteklost naše narodne zavesti sega daleč nazaj. Ni samo povest o velikih herojih in veličastnih dogodkih, ampak tudi – in predvsem – splet številnih in različnih usod »malih«, preprostih soustvarjalcev zgodovine. Ivan Šorli-Konj je le eden izmed njih.

SLOVENIJA JE GORATA DEŽELA, O TEM PRIČAJO TUDI NAŠE ZNAMKE

PLANINSKE POŠTNE ZNAMKE SLOVENIJE

ANTON KRAUTHAKER

Pošta Slovenije je začela samostojno izdajati svoje poštne znamke, še preden je bila uradno priznana s strani drugih držav in preden je postala članica Svetovne poštne zveze. Čas je pač narekoval svoje.

Leto 1991 je eno od najpomembnejših za slovensko zgodovino, za njeno samostojno delovanje pa prav gotovo. Tudi slovenski poštarji nismo stali križem rok. Bili smo pripravljeni za samostojno delovanje vsaj tam, kjer je bilo to možno. In pri poštah znamkah smo bili, saj smo izdali prvo slovensko znamko na sam dan razglasitve samostojnosti – 25. junija 1991. Zbiralcem znamk (filatelistom) so znani različni dogodki o njenem nastanku in uporabi.

Kaj je pravzaprav poštna znamka? Suhoparna poštna definicija pravi, da je to poštna vrednotnica za dokazovanje plačane poštnine. Za zbiratelje znamk, teh je na svetu in tudi pri nas zelo veliko, pa pomeni znamka veliko več. Je umetniška miniatūra, ki na tako majhnem koščku papirja prikazuje dostikrat veliko umetnost. Samo pogledati jo je potrebno s potrpljenjem, po možnosti tudi s povečalom, in videli boste neverjetne poteze umetnika.

Redne in priložnostne poštne znamke so tudi izredno promocijsko sredstvo za državo, iz katere izhajajo. Redne znamke so tiste, ki jih ponavadi lepimo na pisma in razglednice, priložnostne pa izdajamo ob različnih priložnostih, obletnicah in za promocijo različnih do-

godkov. Pri izdaji slovenskih poštah znamk je bila v prvih letih prav promocija Slovenije glavno vodilo. Rednim in naključnim zbiralcem v svetu in tudi doma, pa tudi tistim, ki znamke uporabljajo samo za pisma, smo želeli prikazati in povedati čim več o novo nastali državi na južni strani Alp, o njeni zgodovini, umetnosti, kulturi, športu in tudi o njenih naravnih lepotah. Med zadnje prav gotovo spadajo tudi znamke o slovenskih gorah. In teh smo v tem kratkem času samostojnega izdajanja izdali kar nekaj.

- Leta 1992 smo izdali znamko ob 80-letnici Gorske reševalne službe z motivom gorskega reševalca v akciji. Znamko je oblikoval **Vlasto Kopač**.

- Leta 1993 smo izdali dve znamki: ena je bila posvečena 100-letnici Slovenskega planinskega društva s »piparji« in Julijci v ozadju. Znamko je oblikoval **Bronislav Fajon**. Druga pa je posvečena 100-letnici rojstva **Jože Čopa**, enega od najbolj znanih slovenskih alpinistov. Na »njegov« znamki je prikazana severna stena Triglava z znamenitim Čopovim stebrom. Znamko je oblikoval **Edi Berk**.

V tem letu je bila v sklopu rednih znamk z etnografsko tematiko slovenske dežele izdana tudi zanimiva znamka Bajta na Veliki planini. Znamka prikazuje predvsem tlorisni načrt izredno zanimive gradnje planinske bajte.

- Za Julijci je bila leta 1994 na znamki prikazana lepota Kamniško-Savinjskih Alp – Ojstrica. V poletnem soncu jo je na znamki lepo prikazal Edi Berk.